

НАЦИОНАЛНА КЊИЖЕВНОСТ ДАНАС

У раду се испитује могућност концептуализације националне књижевности у оквиру херменеутичке књижевне историје, како би се решиле противречности које настају у покушајима савремених концепција мањинских и наднационалних књижевности да традиционални појам националне књижевности замене помоћу методологије сличне оној којом су га позитивистички књижевни историчари успоставили.

Кључне речи: историја књижевности, књижевна историја, мањинска књижевност, наднационална књижевност, национална књижевност

Говорити о националној књижевности данас захтева превазилажење два владајућа схватања о националној књижевности са почетка и завршетка двадесетог века. Док је почетак двадесетог века био обележен вером у *природност* националне књижевности, на завршетку двадесетог века снажно је истицана њена *конструктивност* (PERKINS 1992: 1ff.; HUTCHESON 2002: 3ff.); ови супротстављени ставови упућују, међутим, на једну заједничку потребу када је реч о месту књижевности у друштву. Инсистирање на конструктивности сваке националне књижевности, доказивање да не само да националне књижевности нису никакве природно дате, по себи постојеће појаве, него да оне пресудно зависе од ванкњижевних интереса, који управљају њиховим обликовањем, односно избором која ће дела бити укључена у корпус националне књижевности а која ће остати изван њега, те какав ће облик имати национална књижевност као целина, што ће одредити смисао дела која су ушла у корпус националне књижевности, онемогућило је веру у природност и датост националне књижевности, али и створило празан простор који треба да буде попуњен. Чиме? Разним мањинским или наднационалним књижевностима, које, међутим, „често

---

¹ nenad.nikolic@eunet.rs

усвајају баш онај развојни, телеолошки приповедни модел који су користиле нације-државе“ (НУТСЕОН 2002: 5), а што им се допушта јер „маргинализоване групе не води реакционарна носталгија колико потреба – и лукав политички прагматизам“ (НУТСЕОН 2002: 13), због чега Хачионова захтева да се приповедне књижевне историје не осуђују унапред, него с обзиром на контекст и разлоге њиховог писања. Док националне књижевности заступају ретроградне вредности, мањинске и наднационалне књижевности промовишу пожељне вредности, па им је допуштено да се служе истим оним средствима којима је традиционална позитивистичка књижевна историографија крајем деветнаестог и почетком двадесетог века изграђивала представу о националним књижевностима, иако је претходно инсистирало да је такав приступ књижевности ограничавајући и опресиван: ту се на најочигледнији начин излази изван поља књижевности, у поље друштвеног активизма. У чему је разлика између овог друштвеног активизма и оног позитивистичких књижевних историчара који су конструкцијом националних књижевности такође одговарали друштвеном налогу?

Било би наивно мислити да позитивистичким књижевним историчарима није било јасно да њихово изграђивање представе о националној књижевности вођено ширим интересима друштва не може у оквиру националне књижевности укључити све што је написано на неком језику, или да дела која се укључују у националну књижевност могу имати и нешто другачије тумачење од онога које им они дају. Конструктивности коју су у њиховом раду „открили“ критичари у другој половини двадесетог века они су морали бити свесни, јер су историје националних књижевности врло пажљиво обликовали. Дobar пример за то је Павле Поповић који је са пуно труда образлагао јединственост југословенске књижевности, иако је заправо појам југословенске књижевности он тек стварао, вођен жељом да југословенска нација у настајању има и своју књижевност (Николић 2009: 277 и д.). Међутим, за њих конструктивност никада није представљала проблем због саме конструктивности, него само с обзиром на подударност конструкције и *идеалног предмета* националне књижевности који су претпостављали. Конструктивност је за позитивистичке историчаре била пре свега начин на који су они настојали да се што више приближе идеалном предмету националне књижевности који је био метафизички аксиом њиховог деловања. Отуда, књижевни историчари са почетка двадесетог века су неке писце изостављали из корпуса националне књижевности, неке могућности тумачења оних дела која су у корпус укључена занемаривали а друге фаворизовали, јер су били вођени представом о идеалном предмету националне књижевности који треба да буде откривен одбацивањем свега што се у тај иде-

алитет не уклапа. Конструктивност националних књижевности крајем деветнаестог и почетком двадесетог века била је *ауџенџична* у својој метафизички заснованој методологији примењиваној током писања историја националних књижевности.

Са друге стране, историје мањинских и наднационалних књижевности које се служе сличним методама неопозиво су *неауџенџичне*, јер су оне одбациле метафизички аксиом идеалног предмета који је позитивистичким књижевним историчарима обезбеђивао спокојство приликом кројења националних књижевности. Да ли заиста онај ко зна да идеалних предмета нема, и да нема ни коначног тумачења појединачног дела, може сасвим спокојно говорити о, рецимо, само родним аспектима Платоновог дела, сасвим занемарујући све друго што се о Платону зна? Ако би књижевни историчар вођен концепцијом Марсел Корни-Попа и Џона Нојбауера (CORNIS-POPE and NEUBAUER 2002) у корпус књижевности источно-средње Европе укључио противкатоличка дела *Пројиве џајсџва римскаго* Захарија Орфелина или катихизис Јована Рајића као сведочанства некаквог дубљег јединства те наднационалне књижевности – која треба да буде писана у духу „идеја западног либерализма, капитализма и Џорџа Сороса“ (CORNIS-POPE and NEUBAUER 2002: 22) – да ли би то био напредак у односу на Павла Поповића који је у конструисању југословенске књижевности та дела једноставно пређутао (Николић 2009: 288-289)? Проблем је што се таквим приступом ствара *идеални џредмеџ* мањинске или наднационалне књижевности (Николић 2010: 347, 351 и д.), упркос томе што се тврди да никакав идеални предмет некакве књижевности-по-себи не може постојати. Оправдање да је то стратешки преокрет, допуштен јер промовише прогресивне на месту ретроградних вредност, обична је демагогија: јер, *сџрукџурно месџо вредносџи* остало је непромењено.

С обзиром да се ту не ради о вредностима иманентним књижевности, него друштвеним вредностима које се објављују преко књижевности, јасно је да су мањинске и наднационалне књижевности као оно што треба да замени националне књижевности паралелне актуелним друштвеним и политичким кретањима у којима место које је током двадесетог века заузимала нација преузимају, са једне стране, различите друштвене групе унутар још увек постојећих националних држава, а са друге стране наднационалне организације. Као што су националне књижевности биле једно од средстава легитимације нација-држава, тако се данас мањинске и наднационалне књижевности појављују као средства легитимације других облика друштвеног организовања који треба да замене нације. Управо се због тога оне служе истим средствима, јер је простор који треба да попуне онај који су до сада заузимале нације, са

својим културама и националним књижевностима. Међутим, уколико је простор који су нације заузиле простор базиран на метафизичком идеалу, за који се доказује да је лажан и немогућ, зашто се тежи попуњавању истог тог простора, а не *промени саме концепције* простора друштвеног организовања и улоге културе и књижевности у њему?

Подударност претензија позитивистичких историја националних књижевности и данашњих историја мањинских и наднационалних књижевности доводи до питања којим вредностима је одређен простор који књижевност заузима у друштву? Ако позитивисти из националних књижевности вођени метафизичким идеалом искључују нека дела која би тим књижевностима могла припадати, како они могу бити сигурни да су исправно препознали свој идеални предмет? Ако се историчари мањинских и наднационалних књижевности залажу за бесконачну различитост и одсуство сваке искључивости, како они могу написати било какву историју? Очигледно, у оба случаја ради се о две претпоставке: о *унапред дајим вредностима*, које чине *основни зајлети* историје националне/мањинске/наднационалне књижевности: у једном случају заплет ће представљати пут доласка националне књижевности до себе (њеног супстанцијалитета као идеалног предмета), а у другом случају обједињавање по неком мањинском критеријуму књижевна дела унутар националних књижевности, односно повезиваће књижевна дела различитих националних књижевности у наднационалну књижевност (што све такође ствара идеалне предмете, само другачије идеолошки одређене). Истоврсна тежња идеолошки толико супротстављених концепција знак је да њихове вредности одговарају некој потреби *старијој* од оне за коју су експлицитно везане. Није ли то потреба за *убличавањем груиног приповедног идентитета* (RICOEUR 1985: 246ff; RICOEUR 1990: 120 и д.)? Јер, националним/мањинским/наднационалним књижевностима заједничка је *усмереност на грују* (нацију/мањину/наднацију), кроз *излагање историје књижевности* те групе. Отуда, избор између националних и мањинских/наднационалних књижевности своди се на избор између *вредности за грују*, које не доводе у питање *вредности груиности*, због чега све ове књижевности претендују да буду *друштвене инстинкције*.

Свест о књижевности као институцији искључује наивно веровање да књижевност настаје тако што неки људи осећају потребу да нешто пишу, да неки други људи то читају, да се акумулацијом писања и читања спонтано ствара корпус књижевности на неком језику, који онда прераста у националну књижевност. Ни у временима када *poeta doctus* није идеал него се верује у песничке геније не пише се спонтано, без икакве свести о претходном писању, баш као што се ни не говори спонтано, без икакве свести о другим говорницима сопственог језика. Као

што језик средство комуникације може бити само захваљујући систему правила заједничком за све говорнике, тако је и књижевно дело могуће само захваљујући систему правила која су, истина, далеко суптилнија, флексибилнија и чешће се мењају од језичких правила, али без којих не би постојала комуникативност написаног. До тих правила писци долазе образовањем, читањем књижевности на свом језику, али и преведених дела, као и дела на страним језицима. Другим речима, и најосамљенији романтичарски песник пише *за некога*, због чега се мора ослонити на одређена правила и симболику која важе у заједници за коју пише. Најрадикалнији авангардни песник можда и највише мисли на заједницу и правила, јер без њих његов изазов не би имао смисла. Дакле, већ приликом самог настанка, књижевно дело је упућено на неку заједницу. У следећем кораку, приликом рецепције дела, заједница даје свој суд. Он је, наравно, дифузан, јер су читаоци различити, због чега на суд о делу који представља суд заједнице право имају књижевна критика и књижевна историја, јер дело просуђују према јасно одређеним критеријумима. О тим критеријумима се, наравно, увек може дискутовати, али је за питање националне књижевности важно разумети да књижевна критика и историја никада нису слободне од вредности заједнице, ни онда када настоје да буду најпосвећеније аутономији естетског, па чак ни када се радикално супротстављају дотадашњој традицији националне књижевности, јер их баш тада та традиција пресудно одређује.

Традиција постоји у тумачењима, унутар интерпретативне заједнице. У случају националних књижевности, интерпретативна заједница подразумева најшири круг институција друштвено овлашћених да интерпретирају књижевну прошлост, систематизују је, уобличавају кроз историју књижевности, на основу ње формирају школске програме и испитавају децу, будуће чланове заједнице (уп. РОРЕ 2003: 83). То је разлог због којег је свако размишљање о књижевној прошлости неуклоњиво *већ одређено* традицијом, у тој мери „природно“ да се врло често и не препознаје. Зато је у разумевању националне књижевности неопходно поћи од саме традиције, проблематизацијом тумачења оних дела која су за традицију конститутивна. Треба имати на уму да иако постоје вредности које не зависе од националног у књижевности, историја националне књижевности допушта углавном само оне вредности које могу успоставити задовољавајући однос са националним. У историји националне књижевности дешава се тако *сусрет естетских и националних вредности*, кроз који се временом мењају и једне и друге, на начине непредвидиве, заобилазне, некада конзервативне, некада авангардне... Некада је цензура националног толико јака да естетика пада сасвим у други план, некада литерарност доводи у питање вредности националног, у колоплету од-

носа који се не могу начелно одредити, будући да су другачији унутар сваке појединачне националне књижевности, а зависе и од низа контингентних, ванкњижевних околности. Зато би и они књижевноисторијски приступи који су првенствено стилски или жанровски усмерени морали да поставе питање о националном, јер без разумевања односа вредности националног и естетског у судовима историје књижевности није могуће проблематизовати књижевну историју.

Да би се, дакле, поставило питање о историји књижевности и националној књижевности њом обликованој, морају се ословити она дела која су у тој историји најистакнутија, и то и као књижевна дела, и као догађаји књижевне историје. На тај начин могуће је препознати значајна смисаона померања унутар књижевне историје, заснована са једне стране на симболичком богатству самих дела, а са друге стране на трансформацији схватања националности. Седиментацијом тих померања настаје традиција националне књижевности, коју свака појединачна целовита *историја књижевности* фиксира у одређеној фази, док *књижевна историја* подразумева динамичност интерпретативног односа према појму традиције: она увек из своје садашњости смисао дела успоставља ословљавајући његове претходне интерпретације које симултано постоје у схватању књижевног дела као естетског предмета одређене историчности. Зато, проблем националне књижевности у двадесет првом веку захтева изграђивање *херменеутичке књижевне историје* (уп. VALDÉS: 75ff.) која би полазила од традиције тумачења, ословљавала смисаона преливања у делима пресудним за облик националне књижевности, како би посредовањем између богатства смисла и симболичке несводивости тих дела на једнозначност исказа историје књижевности, са једне стране, и потребе да се један тренутак интерпретације фиксира и успостави као историја књижевности, са друге стране, отворила простор за размишљање о идентитету националне књижевности.

Литература

- CORNIS-POPE, M. and Neubauer, J. (2002). *Towards a History of the Literary Cultures in East-Central Europe: Theoretical Reflections (ACSL Occasional Paper Series, No. 52)*, New York: American Council of Learned Societies, 2002.
- НИКОЛИЋ, Н. (2009). Концепције српске и југословенске књижевности Павла Поповића. *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, LVII/2, 267–295

- (2010). Књижевна историја данас. *Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, V, 309–372
- HUTCHEON, L. (2002). Rethinking the National Model. In: *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory* (Hutcheon, L. and Valdés, M. J., eds.), Oxford: Oxford University Press, 3–49.
- PERKINS, D. (1992). *Is Literary History Possible?*. Baltimore / London: The Johns Hopkins University Press, 1993.
- POPE, R. D. (2003). Resisting the Global: the Importance of the National for a Comparative History of Iberian Literatures. *Neohelicon*, 30/2, 79–84
- RICOEUR, P. (1985). *Time and Narrative (Temps et récit)*, vol. 3 (Blamey, K. and Pellauer D., trans.). Chicago/London: University of Chicago Press, 1990.
- (1990). *Сојсѝво као други (Soi-même comme un autre)* (Ћузулан С., прев.). Београд/Никшић: Службени лист СЦГ/Јасен, 2004.
- VALDÉS, M. J. (2002). Rethinking the History of Literary History. In: *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory* (Hutcheon, L. and Valdés, M. J., eds.), Oxford: Oxford University Press, 63–115

Nenad V. Nikolić

NATIONAL LITERATURE TODAY

Summary

The paper discusses contemporary theories of the notion of national literature and possibilities for national literary history today. By pointing out numerous shortcomings in contemporary conceptions of supranational literatures or minority literatures (the most significant is the usage of the same methodology used by positivistic literary historians for establishing national literatures), the paper argues for a hermeneutical literary history and a new notion of national literature.

Key words: literature history, history of literature, minority literature, supranational literature, national literature

